

W tym celu należało przede wszystkim zbadać i opisać wszystkie znane stanowiska, które w tym czasie były odkrywane i które w tym czasie były odkrywane. W tym celu należało przede wszystkim zbadać i opisać wszystkie znane stanowiska, które w tym czasie były odkrywane i które w tym czasie były odkrywane.

Praca D. Bretz-Mahler, obejmująca 19 rozdziałów, krótkie zakończenie, obszerną bibliografię zagadnienia, skorowidze osób, nazw geograficznych i rzeczowy oraz bogatą część ilustracyjną, w tym liczne mapy, obrazujące rozmieszczenie różnych zjawisk archeologicznych na obszarze Szampanii. Omawiana praca, niestety, nie zawiera najbardziej choćby skrótego katalogu materiałów, a tablice z rysunkami zabytków są ułożone w układzie rzeczowym (typami), a nie według zespołów. Stąd istnieje olbrzymia trudność w rekonstrukcji inwentarzy, tym bardziej że autorka, cytując w tekście zabytki przewodnie znalezione wspólnie z omawianymi, nie podaje nigdy tablic, na których są one pokazane. Jest to niewątpliwie istotny mankament pracy. Dalszym jest zaś dość niski poziom rysunków, które są zbyt uproszczone i co ważniejsze — nie ilustrują licznych istotnych szczegółów (np. typy zamknięcia bransolet i naszyjników, przekroje liści grotów włóczni).

Dziękuję za uwagi

D. Bretz-Mahler, LA CIVILISATION DE LA TÈNE I EN CHAMPAGNE, XXIIIe supplément à „Gallia”, Paris 1971, 295 ss., 183 tablice (w tym 22 mapy).

D. Bretz-Mahler należy, obok R. Joffroy'a, do najlepszych znawców materiałów kultury lateńskiej z terenu Francji. Dokonane przez nią obszerne opracowanie wyraźnie wyodrębniającej się grupy znalezisk wczesnolateńskich z obszaru Szampanii można zaliczyć, ze względu na zakres i układ pracy, do klasycznych monografii regionalno-kulturowych. Rzetelność opracowania oraz bogactwo materiału zestawionego przez autorkę sprawia, iż omawiana książka zajmie trwałe miejsce na liście fundamentalnych pozycji z dziedziny archeologii celtyckiej. Dodatkowym czynnikiem wpływającym na zainteresowanie rozprawą D. Bretz-Mahler jest szczególna rola, jaką w ramach kultury lateńskiej zajmowały we wczesnej jej fazie materiały z Szampanii, określane dość często mianem kultury marneńskiej („marnien”). Dodać trzeba, że bardzo znaczny procent tych znalezisk pochodzi z odkryć dokonanych jeszcze w ubiegłym stuleciu, a większość ich publikacji zamieszczono w regionalnych wydawnictwach francuskich, które są praktycznie niedostępne dla badaczy z innych krajów.

Praca D. Bretz-Mahler, obejmuje, oprócz wstępu zawierającego omówienie dziejów badań, 19 rozdziałów, krótkie zakończenie, obszerną bibliografię zagadnienia, skorowidze osób, nazw geograficznych i rzeczowy oraz bogatą część ilustracyjną, w tym liczne mapy, obrazujące rozmieszczenie różnych zjawisk archeologicznych na obszarze Szampanii. Omawiana praca, niestety, nie zawiera najbardziej choćby skrótego katalogu materiałów, a tablice z rysunkami zabytków są ułożone w układzie rzeczowym (typami), a nie według zespołów. Stąd istnieje olbrzymia trudność w rekonstrukcji inwentarzy, tym bardziej że autorka, cytując w tekście zabytki przewodnie znalezione wspólnie z omawianymi, nie podaje nigdy tablic, na których są one pokazane. Jest to niewątpliwie istotny mankament pracy. Dalszym jest zaś dość niski poziom rysunków, które są zbyt uproszczone i co ważniejsze — nie ilustrują licznych istotnych szczegółów (np. typy zamknięcia bransolet i naszyjników, przekroje liści grotów włóczni).

W zasadniczych rozdziałach monografii D. Bretz-Mahler omawia kolejno główne grupy zabytków (zapinki, torquesy, bransolety, inne drobne ozdoby, sztylety i miecze, „broń rzutną”, noże zwykłe i bojowe, broń defensywną, ceramikę), a następnie narzędzia produkcyjne i problemy techniki, osadnictwo i gospodarke rolniczą, obrządek pogrzebowy i wierzenia religijne, rozmieszczenie stanowisk w poszczególnych fazach wczesnego latenu, chronologię względną oraz importy połud-

niowe i chronologię absolutną. W końcowej partii pracy zamieszczono rozdział poświęcony problemowi styku halsztatu i wczesnego latenu oraz możliwości współwystępowania przez krótki okres materiałów jeszcze w typie halsztackim — obok zespołów już o charakterze lateńskim oraz roli miejscowych tradycji halsztackich we wczesnej fazie kultury lateńskiej w Szampanii. W dalszych rozdziałach przedstawiono ogólną charakterystykę kolejnych faz kultury lateńskiej na tym obszarze (La Tène Ia-Ic).

W części analitycznej D. Bretz-Mahler systematyzuje materiały według przyjętego w archeologii francuskiej podziału na La Tène Ia, Ib, Ic. W licznych wypadkach udało się jej dokonać uściślenia datowania niektórych form (np. specyficznych dla Szampanii torques „ternaires”), mimo nie najlepszej do rozważań tego rodzaju bazy źródłowej (brak dokumentacji z badań i informacji o zespołach grobowych odnośnie do dużej części materiałów). W partii tej (i w bibliografii) uderza jednak fakt, iż autorka prawie całkowicie pomija istniejące (głównie w fazach La Tène Ib-Ic) analogie środkowoeuropejskie i dorobek badaczy z krajów położonych na wschód od NRF (cytuje tylko słynną monografię J. Filipa). Odrębność materiałów z Szampanii nie jest tak wielka, aby tego rodzaju podejście było uzasadnione. Nieznajomość czy też programowe pominięcie dorobku badaczy środkowoeuropejskich (i dużej części dorobku badaczy niemieckich oraz 2 głównych F. R. Hodsona na temat chronologii kultury lateńskiej) w zakresie archeologii celtyckiej sprawiło, iż autorka nie stosuje wypróbowanych podziałów typologicznych różnych form zażytków. Fakt ten leży też zapewne u podstaw niektórych wątpliwych tez szczegółowych, jak również pewnych dyskusyjnych założeń ogólnych (uznanie poszczególnych form obrządku pogrzebowego za precyzyjne wyznaczniki chronologiczne, wybijanie na pierwszy plan migracji jako przyczyny przemian dokonujących się w kulturze lateńskiej w czasie jej trwania).

Z problemów szczegółowych warto zwrócić uwagę na tradycyjne, mylne określanie bransolet spropelitowych jako wykonanych z lignitu (autorka nie zna monograficznych rozpraw J. Břenia i O. Rochny). D. Bretz-Mahler dość swoiście stosuje też pojęcie zapinka „duchowska”. Poważne wątpliwości musi budzić proponowane przez autorkę datowanie zapinek z „fałszywą” ozdobną sprężyną na nóżce lub ósemkowatym zwojem na kabłąku („fibules à faux ressort ornemental”), w zasadzie na sam początek latenu (s. 19). Różne odmiany fibul tego rodzaju nie należą do lokalnych form specjalnie charakterystycznych dla Szampanii, występują sporadycznie na całym prawie obszarze kultury lateńskiej (a nawet poza nim), najczęściej w zespołach późniejszych, a poszczególne ich warianty, jak to już ustalił E. Sprockhoff (D. Bretz-Mahler nie cytuje jego artykułu), posiadają różną chronologię.

Mankamenty omawianej rozprawy, na które zwróciliśmy tu uwagę, nie wpływają na generalnie pozytywną jej ocenę. Zasadniczy obraz kultury lateńskiej na terenie Szampanii i jej rozwoju, zarysowany przez autorkę, jest słuszny i zawiera się w nim wiele jej własnych, cennych ustaleń. Według D. Bretz-Mahler pojawienie się kultury lateńskiej na terenie Szampanii można datować na czas około przełomu pierwszej i drugiej ćwierci V w. p.n.e. Na obszarze tym, przez pewien okres współwystępowała ona z przeżytkowymi zjawiskami kulturowymi typu w zasadzie jeszcze halsztackiego (choć w ich obrębie można dostrzec elementy oddziaływań lateńskich), zwłaszcza w typie lokalnego zjawiska kulturowego określanego jako „jogassien”. Materiały typu Vix, wbrew spotykanym niekiedy opiniom, reprezentują oczywiście jeszcze klasyczną, schyłkową fazę halsztatu.

Charakterystyczną cechą wczesnej kultury lateńskiej na terenie Szampanii są

(w ciągu całej fazy La Tène I) płaskie cmentarzyska szkieletowe, z dominacją układu zwłok po osi W—Z (głową na zachód) — co stanowi istotną różnicę w stosunku do zwyczajów panujących na cmentarzyskach środkowoeuropejskich, w tym liczne pochówki z wozami. We wczesnej fazie tego okresu (La Tène Ia) przeżywają się też niektóre elementy starszej, miejscowej tradycji, widoczne tak w dziedzinie obrządku pogrzebowego (np. kurhan), jak i w obecności niektórych form zabytków (np. zamknięcie torquesy ze zdobieniem grawerowanym). Pomimo istnienia licznych powiązań ze starszą miejscową tradycją halsztacką autorka łączy pojawienie się kultury lateńskiej w Szampanii z osiedleniem się tu znacznych grup nowej ludności, przybyłej ze wschodu — ze strefy górnego Renu. Aczkolwiek nie jest to opinia odosobniona, liczne fakty zestawione przez D. Bretz-Mahler (obok wspomnianych dalsze — jak np. częste użytkowanie tych samych cmentarzysk) wskazują, iż trzeba się też liczyć z możliwością uznania kultury lateńskiej tego obszaru za twór ludności autochtonicznej.

Najbujniejszy rozwój kultury lateńskiej w Szampanii nastąpił w jej najwcześniejszej fazie (La Tène Ia), kiedy to równocześnie najwyraźniej zarysowała się odmienność tego rejonu od pozostałych obszarów tej kultury (klasyczny „marnien”). Żadna właściwie z lokalnych grup kultury lateńskiej, w ciągu całego okresu jej trwania, nie demonstrowała tak wielu cech lokalnych. Oryginalność materiałów z Szampanii wyraża się (pomijając obrządek pogrzebowy) szczególnie w odrębności form ceramiki (ręcznie lepionej) i jej zdobnictwa (ornamentyka malowana), a także w bogactwie lokalnych form zabytków metalowych. Wśród tych ostatnich zwraca uwagę masowe występowanie torquesów — głównie miejscowych, marnieńskich typów, stosunkowo rzadkie umieszczanie w grobach zapinek i prawie zupełny brak fibul z ptasią główką, rzadkość występowania ozdób złotych. Niezbyt częste są też importy południowe, które napływały zapewne nie od strony doliny Rodanu lecz via górne dorzecze Renu. Należy zwrócić tu uwagę na istnienie w tym czasie pewnych różnic lokalnych wewnątrz marnieńskiej grupy kultury lateńskiej, ujawnionych przez D. Bretz-Mahler (np. odmienności rytuału pogrzebowego przejawiające się w wyposażaniu grobów w naczynia lub w ich braku w inwentarzach grobowych).

W następnych fazach (La Tène Ib i Ic) materiały kultury lateńskiej z terenu Szampanii stopniowo prawie zupełnie zatracają swoją oryginalność w stosunku do innych obszarów zachodniej prowincji tej kultury. Odrębność utrzymuje się głównie w zakresie ceramiki i nadal kontynuowane jest „zamiłowanie” do torquesów. Bardzo charakterystycznym, lokalnym elementem są torques „ternaires”. Warto zaznaczyć, że nawet w zespołach z fazy Ic brak bezspornych dowodów stosowania techniki toczenia przy produkcji naczyń glinianych, co wskazuje na zapóźnienie Szampanii w tej dziedzinie w stosunku do większości ziem celtyckich. D. Bretz-Mahler upowszechnienie się nowego stylu (La Tène II), połączone z pojawieniem się ciałopalenia, tłumaczy napływem grup nowej ludności, co wydaje się mało prawdopodobne.

Wartościową partię omawianej rozprawy stanowi rozdział poświęcony chronologii absolutnej wczesnej fazy kultury lateńskiej. Jest to problem, wbrew sądom niektórych badaczy, niezmiernie trudny. Rozważania autorki z tego zakresu dokumentują dobrze kwestię datowania początków kultury lateńskiej (koło przełomu pierwszej i drugiej ćwierci V w. p.n.e.), dla której istnieje najlepsza baza źródłowa. Mniej przekonujące są propozycje D. Bretz-Mahler odnośnie do chronologii pozostałych cezur, a więc umieszczanie La Tène Ib między ca latami 325-275 oraz La Tène Ic — w ramach lat około 306-210.

